วิพากษ์พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกระแสอาเซียน

พระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พฺรหฺมรํสี), ดร.

๑. เป้าหมายทางเศรษฐกิจและวิสัยทัศน์อาเซียน

มนุษย์รู้จักระบบเศรษฐกิจในความหมายที่แคบลงไปทุกที นอกจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการของคนหมู่มากได้อย่างรวดเร็ว หรือที่เรียกว่าความมีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ (Economic Efficiency) แล้ว ระบบเศรษฐกิจยังเป็นกลไกสำคัญในการแบ่งปันสานสัมพันธ์และสร้างสรรค์สังคมให้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างเสมอภาคกัน หรือที่เรียกว่าความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ (Economic Equity) ได้อีกด้วย เป้าหมายทางเศรษฐกิจทั้งสองด้านมีระบบคุณธรรมที่แตกต่างกัน และแม้ว่ามนุษย์จะพยายามสร้างระบบเศรษฐกิจขึ้นมาในหลากหลายรูปแบบแต่ก็ไม่อาจบรรลุเป้าหมายทั้งสองได้พร้อมกัน

สิ่งที่น่าสังเกตคือ การมุ่งตอบสนองความต้องการอย่างรวดเร็วมักเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาประเทศตลอด ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายรูปแบบคอยโยงใยผู้คนให้เข้าสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจมากขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวสร้างภาพฝันทางเศรษฐกิจให้เป็นจริงที่อุปสงค์อันทรงประสิทธิผลของผู้บริโภค (Effective Consumer Demand)[1] ทำให้เกิดการพัฒนาตลาดและเศรษฐกิจของประเทศ กระทั่งผู้คนยอมรับเอาการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน และเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ใช้พึ่งพาอาศัยได้ การเน้นเป้าหมายความมีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจแบบสุดโต่งทำให้ประเทศต้องเปิดเสรีทางด้านการค้า การลงทุน และชีวิตผู้คนก็เปลี่ยนแปลงไปนับจากนั้น

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีการรวมกลุ่มของประเทศสมาชิก "สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" ๑๐ ประเทศสู่การเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ภายในปี ๒๕๕๘ หลายประเทศเร่งเตรียมความพร้อมทางด้านประชาคมการเมืองความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political Security Community) ด้านประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

---

[1] อุปสงค์อันทรงประสิทธิผลของผู้บริโภคคือความต้องการของคนที่ก่อให้เกิดผลต่อเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาตลาดสินค้า การผลิตขนาดใหญ่ การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ เป็นต้น

(ASEAN Economic Community) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-cultural Community) เป็นครั้งแรกที่ทรัพยากรต่างๆ ทั่วประเทศถูกนำมาจัดการให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้นเพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขัน เตรียมพร้อมรับมือกับสิ่งท้าทายทางเศรษฐกิจและภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่กำลังจะมาถึง ทรัพยากรเหล่านี้หากประมวลลงมา ก็อยู่ที่ตัวคนเป็นสำคัญ นั่นหมายความว่า ประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนกำลังถูกขับเคลื่อนในทุกมิตินับจากนี้ไป

ในโลกยุคอาเซียน สิ่งที่ประชาคมอาเซียนต้องการดังที่ได้ระบุไว้ในวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ คือ การรวมตัวทางเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค ลดช่องว่างทางการพัฒนาและลดการพึ่งพาเศรษฐกิจโลกที่ผันผวน ประชาคมอาเซียนต้องการการเปลี่ยนแปลงเพื่อขับเคลื่อนสังคมให้เปลี่ยนจากสังคมสมัยใหม่ไปสู่สังคมแห่งความรู้ (Knowledge-based Society) ที่ข้อมูลมากมายและการสร้างสรรค์แสดงพลังในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ขณะที่การศาสนาและวัฒนธรรมจะช่วยสร้างชุมชนของสังคมแห่งความเอื้ออาทร (A Community of Caring Societies) เพื่อลดช่องว่างทางการพัฒนา และการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักสัมมาอาชีวะจะทำให้เกิดการรวมตัวทางเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค วิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ ทำให้รู้ว่า ถึงเวลาแล้วที่ชาวอาเซียนจะต้องลดการพึ่งพาเศรษฐกิจโลกที่ผันผวนนั้นเสียที

รูปที่ ๑ วิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐

วิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ เริ่มส่งสัญญาณให้ประเทศต่างๆ มองหาตัวตนที่แท้จริงที่จะทำให้เกิดการรวมตัวของประชาคมอาเซียนขณะที่ปัญหาเศรษฐกิจยังคงรุมเร้าประเทศต่าง ๆ และเป้าหมายในเรื่องความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ (Economic Equity) กลายเป็นเรื่องที่ยากขึ้นทุกที

๒. ปัญหาเศรษฐกิจเชิงคุณธรรม

ปัจจุบัน คนดำรงชีวิตในระบบเศรษฐกิจที่มีความซับซ้อนและใหญ่โตมากขึ้น โดยระบบคุณธรรมไม่ใช่เงื่อนไขที่จำเป็นอีกต่อไป มันเป็นการเริ่มต้นยุคใหม่ที่เศรษฐกิจระบบตลาด ภาคการเงิน ภาคการค้าและบริการมีขนาดใหญ่โตมโหฬาร ขนาดที่ใหญ่เปิดโอกาสให้สถาบันทางเศรษฐกิจ นายทุนข้ามชาติ ผู้เชี่ยวชาญและรัฐต้องเข้ามาขับเคลื่อน ผ่านนโยบายการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต่างๆ ทำให้เกิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขึ้นในระบบเศรษฐกิจ และปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา

ภาคเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วคือ การให้บริการทางการเงินและการเดินทางขนส่งที่สามารถดูดเม็ดเงินจำนวนมหาศาลเข้าประเทศ ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและองค์ความรู้ที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่กลายเป็นเหตุผลสำคัญที่ทุกคนต้องยอมรับ สิ่งที่สังคมมองข้ามไปคือ คนส่วนใหญ่ถูกผลักให้ผันออกจากพื้นที่เศรษฐกิจที่เคยอาศัยมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ทั้งนี้เป็นเพราะกลไกทางเศรษฐกิจไม่ดำรงอยู่บนฐานคุณธรรม

การสูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจนำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและความไม่เป็นธรรม เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนรวยกับคนจน นั่นคือคนรวยยิ่งรวยขึ้นและคนจนก็ยิ่งจนลง ปัญหาความยากจนกลายเป็นปัญหาเรื้อรังและบั่นทอนความมั่นคงทางเศรษฐกิจของหลายประเทศในที่สุด ปัญหาความไม่เป็นธรรมกำลังถูกตรวจสอบจากสังคมโดยรวมโดยเฉพาะเรื่องการโอบอุ้มภาคธุรกิจด้วยเงินภาษีประชาชน หรือการที่รัฐพยายามเข้ามาจัดบริการสาธารณะและดำเนินการทางเศรษฐกิจเอง ดังนั้น ความเชื่อที่ว่า หากระบบเศรษฐกิจถูกพัฒนาขึ้นมาให้สามารถขยายตัวออกไปในพรมแดนที่กว้างไกลในทุกมุมโลกจึงไม่ถูกเสียทีเดียว เพราะไม่ได้นำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริงให้กับคนส่วนใหญ่ในสังคม

เมื่อเงินเข้ามาแทนที่คุณธรรม กลไกการซื้อขายแลกเปลี่ยนจึงเป็นไปเพื่อเงิน และกลายมาเป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต คนจึงต้องดิ้นรนทำมาหากินในทุกวิถีทางเพื่อหาเงินให้ได้มาก ๆ ระบบเศรษฐกิจที่ขาดจิตวิญญาณความเป็นคน ทำให้คนไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของการสร้างสรรค์ระบบเศรษฐกิจและไม่สามารถดำเนินเศรษฐกิจให้บรรลุเป้าหมายในชีวิตของตนเองได้

วิถีการดำเนินชีวิตของคนจึงแปลกแยกกับระบบเศรษฐกิจออกไปทุกที ตลาดกลายเป็นพื้นที่ซื้อขายสินค้า แต่สินค้าในตลาดกลับมิใช่สินค้าเพื่อการยังชีพ หากแต่เป็นสิ่งไม่มีชีวิตที่ตอบสนองความเป็นสมัยใหม่ อาทิ เครื่องสำอาง เสื้อผ้า สถานบันเทิง ฟิตเนส ซอฟแวร์ สื่อมัลติมีเดีย มือถือและข้อมูลข่าวสารต่างๆ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่สอดคล้องกับการใช้ชีวิตนอกจากจะทำให้ผู้คนต้องดิ้นรนทุกวิถีทาง เกิดการกู้ยืมแบบไล่ล่าดังที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนแล้ว ยังต้องเผชิญหน้ากับปัญหาเศรษฐกิจที่เข้ามารุมเร้าหลากหลายรูปแบบ เมื่อค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น

ถ้าระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยตลาดและการเงินมีอำนาจในเชิงสร้างสรรค์พอ ๆ กับการทำลายแล้ว ระบบเศรษฐกิจจะเป็นกลไกในการสร้างความเจริญให้กับประเทศได้จริงหรือไม่

หลายประเทศกำลังพยายามแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น โดยค้นหาระบบเศรษฐกิจที่จะทำให้มนุษย์รวมกันเป็นหนึ่งได้อีกครั้ง แล้วระบบเศรษฐกิจแบบไหนที่จะทำให้คนสามารถทำมาหากินหรือดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจเพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันก็ช่วยจรรโลงจิตใจให้คนมีมนุษยธรรมมากขึ้นด้วย เห็นคุณค่าของการไม่เบียดเบียน เพื่อคืนจิตวิญญาณความเป็นคนให้กับระบบเศรษฐกิจ ให้คนกลับมามีตัวตนอีกครั้งในพื้นที่เศรษฐกิจที่ตนเองทำมาหากินอยู่ สามารถรับรู้และควบคุมระบบเศรษฐกิจได้มากขึ้น

แม้การสร้างสรรค์ระบบเศรษฐกิจบนฐานคุณธรรมจะดูท้าทาย แต่ก็ไม่ใช่เรื่องใหม่ เพราะในความเป็นจริงแล้ว ผู้คนทั่วโลกต่างกำลังดิ้นรนเพื่อสร้างสรรค์ระบบเศรษฐกิจของชุมชนและครัวเรือนของตนให้อยู่รอด ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรุนแรง วิถีแห่งการดิ้นรนเกิดขึ้นอย่างเงียบๆ ในระดับที่เล็กที่สุดของสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไป เป็นเศรษฐกิจที่อยู่ในชีวิตจริงของแต่ละคน แม้จะไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นทำให้เห็นว่า มีระบบเศรษฐกิจใหม่กำลังก่อร่างสร้างตัวขึ้นภายใต้โครงสร้างที่สลับซับซ้อนและปัญหามากมายเหล่านั้น และนั่นคือ “เศรษฐกิจเพื่อมนุษย์”

เศรษฐกิจเพื่อมนุษย์เป็นการสร้างระบบคุณธรรมทางเศรษฐกิจ โดยเปิดโอกาสให้คนมีพื้นที่ทางเศรษฐกิจของตนเอง สามารถรับรู้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ คนสามารถพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจในการดำรงชีวิตได้จริง ระบบเศรษฐกิจที่มีคุณธรรมจะเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ การรวมกลุ่มประชาคมอาเซียนและการสร้างสังคมแห่งความเอื้ออาทรต่อกัน

๓. คุณธรรมทางเศรษฐกิจ

แม้ประชาคมอาเซียนจะดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลาย ทั้งทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม แต่ต่างต้องการเดินไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันคือ "ความเป็นหนึ่งเดียว" (กรมอาเซียน, ๒๕๕๕) พระพรหมบัณฑิตชี้ว่า สิ่งที่จะทำให้ความหลากหลายนี้รวมเป็นหนึ่งเดียว (Unity in Diversity) ได้คือ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม[2]

ความหมายของระบบเศรษฐกิจคล้ายคลึงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง คือ เห็นว่าคนมีความสำคัญ แต่พระพุทธศาสนามองลึกไปกว่านั้น เพราะในโลกนี้ไม่มีอะไรสำคัญไปกว่ามนุษย์ ในมนุษย์ไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าจิตใจ ในจิตใจไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าคุณธรรม ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจจึงควรเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรม

พระพุทธศาสนาเห็นว่า ระบบเศรษฐกิจมีอำนาจมากกว่าแค่การซื้อขายแลกเปลี่ยน เพราะกลไกทางเศรษฐกิจมีคุณสมบัติพิเศษที่จะช่วยสร้างคุณธรรมของสังคม โดยการสร้างและสั่งสมสิ่งของที่จำเป็นผ่านระบบการผลิตต่าง ๆ กลไกทางเศรษฐกิจยังช่วยสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมและสืบสานวัฒนธรรม ความสามารถดังกล่าวเป็นเพราะระบบเศรษฐกิจมีคุณสมบัติพิเศษในการผลิตซ้ำ (Reproduction) ๓ รูปแบบ คือ (๑) เพื่อผลิตสินค้าและบริการทั้งที่เป็นที่ต้องการและเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตให้มีเพียงพอต่อเนื่อง (๒) ผลิตสายสัมพันธ์ระหว่างคนผ่านระบบการแลกเปลี่ยนและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และ (๓) ผลิตซ้ำวัฒนธรรมอันดีงาม เพื่อเก็บรักษาความรู้และภูมิปัญญาที่ได้สืบสานมาจากรุ่นสู่รุ่น ความสามารถในการผลิตซ้ำทำให้ประเทศพัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาคุณสมบัติพิเศษของระบบเศรษฐกิจทั้ง ๓ ด้านแล้วจะเห็นว่าล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนทั้งสิ้น

[2] ในหนังสือเรื่องศีลธรรมของชาวพุทธ (Buddhist morality) โดย Professor Dr. Phra Brahmapundit (Phra Dhammakosajarn) (Prayoon Mererk), 2008.

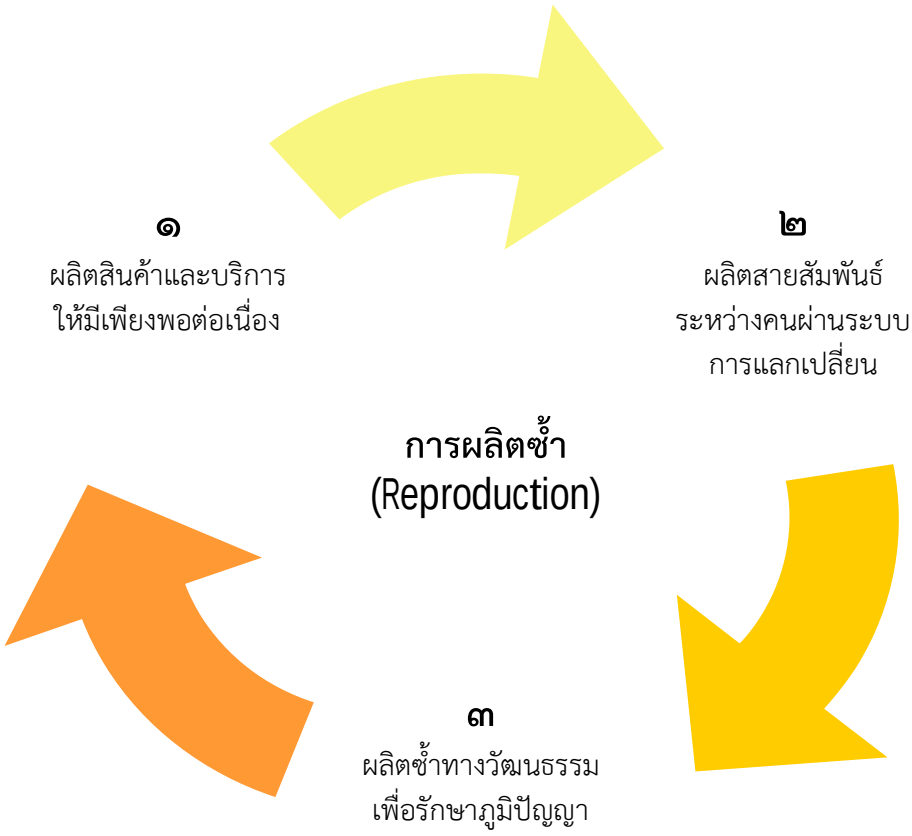

รูปที่ ๒ คุณสมบัติพิเศษของระบบเศรษฐกิจในการผลิตซ้ำ

ดังนั้น คนคือหัวใจสำคัญของระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของคนในสังคม คือเป้าหมายสำคัญในการผลิตสินค้าและบริการใดๆ การพัฒนาการเงินการธนาคารและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนรูปแบบใหม่ๆ ก็เพื่อทำให้คนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันสะดวกขึ้น เกิดเครือข่ายการทำงาน การเชื่อมประสานของคนกลุ่มต่างๆ และการสืบสานวัฒนธรรมอันดีก็เพื่อให้ความรู้ถูกถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

หากพิจารณาคุณธรรมทางเศรษฐกิจในมิติที่ลึกซึ้งจะเห็นว่า เป้าหมายสำคัญในการผลิตสินค้าและบริการใดๆ มิใช่แค่การตอบสนองทุกความต้องการของคนในสังคม แต่ยังหมายรวมถึงการทำให้คนเกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันเพื่อเรียนรู้และสรรค์สร้างระบบคุณธรรมของสังคม และคุณธรรมคือสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ที่เปลี่ยนความหมายของระบบเศรษฐกิจให้เป็นเศรษฐกิจเพื่อมนุษย์ ทำให้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

การอธิบายระบบคุณธรรมทางเศรษฐกิจอาจจะศึกษาจากแนวคิดที่อยู่ในกระแสสังคมปัจจุบัน ได้แก่ พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจฐานความรู้ เศรษฐกิจเพื่อมนุษย์และพุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียง เพื่อแสดงให้เห็นว่าระบบคุณธรรมมีที่ทางในระบบเศรษฐกิจจริงๆ และมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญ

๔. พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics)

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธเป็นการประยุกต์หลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในทางเศรษฐศาสตร์ ที่เป็นองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริง อันเป็นไปเพื่อทำให้คนหลุดพ้นจากทุกข์ส่วนตัว (อัตตหิตสมบัติที่เกิดจากพระปัญญาคุณ) และเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น (ปรหิตปฏิบัติที่เกิดจากพระกรุณาคุณ) (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ๒๕๔๙) สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข[3] ในโลกิยะ (Material World) ที่ทรัพยากรมีจำกัด ด้วยการใช้ปัญญา หรือความเข้าใจในสัจธรรมต่างๆ โดยรู้เท่าทัน

ประเทศไทยได้น้อมนำเอาหลักพุทธธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองมานานกว่า ๖๐ ปี (อภิชัย พันธเสน, ๒๕๕๕) โดยยืนยันด้วยเหตุการณ์สำคัญ ๓ อย่างที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์พุทธเศรษฐศาสตร์ของไทย ได้แก่

๑) พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ที่ทรงเสนอให้เศรษฐกิจของประเทศเป็นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ยืนยันถึงการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาประเทศอย่างเป็นรูปธรรม พระองค์ทรงเป็นต้นแบบที่ดีตามแนวทางของพระตถาคตเจ้าคือทรงสอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการี) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการี) (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ๒๕๔๙) กระทั่งเกิดเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ในปี พ.ศ.๒๕๓๗

๒) หนังสือเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ประพันธ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ และการพัฒนาที่ยั่งยืนในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมาก เป็นการปฏิวัติความคิด เปลี่ยนความหมายการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งการบริโภค การผลิต การแข่งขัน ทางเลือกและทรัพย์สินมาสู่การสร้างประโยชน์ที่

[3] อภิชัย พันธเสน ได้อธิบายสภาวะแห่งความสุขไว้ว่าเป็นสภาวะที่ทุกข์น้อยลง, ๒๕๕๕.

แท้จริง ตามหลักพุทธธรรม ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยเริ่มต้นค้นหารูปธรรมในการพัฒนาแบบยั่งยืน

๓) การแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันได้ทรงชี้แนะให้คนไทยหันมาดำรงชีวิตตามหลัก "เศรษฐกิจพอเพียง" ที่สามารถฟื้นความเป็นชุมชน คืนวิถีชีวิตแบบไทย การเกษตรและการพึ่งตนเอง ทำให้นักลงทุนและนักอุตสาหกรรมพยายามปรับตัว ดำเนินธุรกิจตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และช่วยกันพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้พัฒนาต่อไปในเส้นทางใหม่ที่แตกต่างจากระบบทุนนิยมเดิม กระทั่งทำให้ประเทศชาติรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวได้ในท้ายสุด

พุทธเศรษฐศาสตร์ยังมีนัยยะสำคัญในทางสังคมศาสตร์ โดยอธิบายว่าคนในสังคมมิใช่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเท่านั้น หากยังต้องอาศัยกันเกิดดับสืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัย ทำให้มีความบีบคั้น กดดันขัดแย้ง อันแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว เพราะต่างขาดความรู้ที่แท้จริง มนุษย์จึงมีทั้งส่วนที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผลประกอบกัน

สติสัมปชัญญะที่เจริญขึ้นมาจะทำให้มนุษย์เป็นผู้มีเหตุมีผล กระทั่งเกิดปัญญา ที่เห็นเหตุปัจจัยอันมีลักษณะเกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (มียถาภูตญาณทัสสนะ หมายถึงความรู้เห็นตามความเป็นจริง) สามารถเข้าใจความเป็นไปของสรรพสิ่งรอบตัวว่า ๑) อนิจจตา ชีวิตเป็นของไม่เที่ยง ๒) ทุกขตา ชีวิตนี้เป็นความทุกข์ ทนได้ยาก บีบคั้น อันเนื่องมาจากการเกิดดับ และ ๓) อนัตตตา ชีวิตนี้ไม่มีตัวตนที่แท้จริง ดังนั้นการสะสมทรัพย์สินและครอบครองกรรมสิทธิ์ไม่ใช่สิ่งสำคัญของชีวิต สิ่งสำคัญคือจะใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดนั้นอย่างไรเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมสูงสุด การใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในการพัฒนาสังคมจะทำให้มนุษยธรรมกลับคืนมา

๕. เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge - based Economy)

แม้อาเซียนจะเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทั้งในภาษา วัฒนธรรม ศาสนาและการเมือง แต่สิ่งที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือเป้าหมายในการพัฒนาที่มากกว่าการรวมเป็นหนึ่ง ปฏิบัติการเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงได้มุ่งไปสู่การสร้างสังคมแห่งความรู้ (Knowledge-based Societies) ที่จะแสดงถึงความเป็นสังคมที่เจริญแล้ว (Advanced Society) ในหัวข้อนี้ต้องการทบทวนความหมาย

ของความรู้ โดยเปรียบเทียบมุมมองระหว่างความรู้แบบทุนนิยมในฐานะที่เป็นสินค้าทางเศรษฐกิจ และความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาที่เข้าถึงความเป็นจริง การสำรวจนี้เป็นเพียงข้อสังเกตเบื้องต้น เพื่อทำความเข้าใจว่า "ความรู้" มีความหมายอย่างไรต่อการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจแบบพอเพียง นอกจากนี้ยังสำรวจวิธีการสร้างความรู้อย่างแยบคายที่จะทำให้เกิดการสร้างสรรค์และขยายความรู้นี้ออกไป หรือทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบถอนรากถอนโคน ไม่ว่าจะเป็นแบบใด ต่างก็มีจุดหมายเดียวกันนั่นคือการสร้างสังคมแห่งความรู้

โลกเกิดดับไปตามวัฏจักรของสังคมแห่งความรู้ เพราะคนเป็น "เสขะ" หรือผู้ยังต้องศึกษา ตราบใดที่คนยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ เขาผู้นั้นต้องได้รับการศึกษาอบรมตลอดไป (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ๒๕๔๙) ครั้งหนึ่งความรู้ทางศาสนา ดาราศาสตร์และเกษตรกรรมก็เคยนำความเจริญรุ่งเรืองมาให้กับอียิปต์เช่นกัน ลักษณะของสังคมแห่งความรู้แสดงออกมาในรูปของการผลิตสิ่งต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจด้วย "ความรู้ (Knowledge)"

ส่วนปราชญ์ทางด้านพุทธเศรษฐศาสตร์กลับเห็นว่า ความรู้ต้องทำให้เกิดประโยชน์สุขโดยการพัฒนาคนและสังคม เป็น "ความรู้ที่เข้าถึงความจริง"[4] การเรียนรู้จะเป็นวิธีการสร้างความสุขที่แท้จริง และจะเกิดขึ้นได้เมื่อ ๑) เคยพบความจริง นั่นคือต้องมีสติคือความระลึกได้ ความรอบคอบ มีปัญญา และมีสัมปชัญญะ คือรู้ถูกต้อง เป็นการเรียนรู้จิตใจตนเอง ๒) ได้เคยมีกัลยาณมิตรชี้ทางที่ถูกและ ๓) พบหน้าที่ตามธรรมชาติ

คนที่รู้หน้าที่ของตนเองต้องมีท่าทีที่เอื้อเฟื้อต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Sharing) มีจิตสำนึกที่ดีงามและสุจริตกับธรรมชาติ อันแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณในฐานะที่มนุษย์และสิ่งแวดล้อม ทุกผู้ทุกตัวตนและทุกสิ่งอย่างต้องอาศัยกันและกันเพื่อการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามหลัก "ปฏิจจ-สมุปบาท"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงทำให้ความคิดเรื่องความรู้ที่เข้าถึงความจริง กลายเป็นสิ่งสำคัญโดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศ แต่การพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วพร้อมกับการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมต่างๆ และการเติบโตของบริษัทข้ามชาติทำให้เกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ

---

[4] ความรู้ที่เข้าถึงความจริงจึงจะเป็นความรู้แท้จริง เป็นความรู้ที่ทั่วถึง ถูกต้อง ถ่องแท้ แน่และชัด อย่างน้อยมีความเพียงพอ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๔)

ในช่วงนั้นเองที่ "ความรู้ที่เข้าถึงความจริง" ได้ทำให้เกษตรกรรากหญ้า คนจนและคนชายขอบกล้าเปิดเผยตัวเองในพื้นที่สาธารณะ เพราะสามารถฝ่ามรสุมเศรษฐกิจของประเทศได้โดยไม่มีผลกระทบแต่อย่างใด พร้อมทั้งช่วยพยุงคนว่างงานจากในเมืองที่ต้องกลับไปพึ่งพื้นฐานสังคมชนบท ขณะที่นักลงทุนและนักอุตสาหกรรมต่างพยายามปรับตัว ดำเนินธุรกิจตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อความอยู่รอด

การสร้างสังคมแห่งความรู้ของประชาคมอาเซียนกำลังถูกจับตามองโดยสังคมโลก เพราะกระบวนการสั่งสมความรู้ต้องอาศัยการผลิตซ้ำทางสังคม (Social reproduction) ที่มิใช่การผลิตทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการรักษาวัฒนธรรมและศาสนาเพื่อสืบสานและผลิตซ้ำความรู้ให้ต่อเนื่องกันไป จนเกิดสิ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๕๔) เรียกว่า "ความรู้แบบไร้พรมแดน" โดยเริ่มจากจุดเล็กๆ เฉพาะด้านก่อน และค่อยรู้แบบเปิดโล่ง เมื่อเปิดโล่ง ก็ถึงกัน ก็มีโอกาสที่จะรู้ต่อๆ กันไปจนรู้ทั่วทั้งหมด

การผลิตซ้ำของความรู้ขึ้นอยู่กับสภาวะทางสังคมและวิธีการปลูกปัญญา พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (๒๕๔๙) อธิบายสภาวะทางสังคมชาวพุทธไว้ว่า การจัดการศึกษาจะยึดหลักไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าการเรียนการสอนในทางทฤษฎี และให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา สภาวะพิเศษเหล่านี้เอื้ออำนวยให้เกิดการขยายรูปธรรมแห่งความสำเร็จสู่สังคมส่วนรวมในหลากหลายรูปแบบ

เมื่อพิจารณาถึงจุดเริ่มต้นของความรู้จะพบว่า ความรู้มิได้เกิดจากเงื่อนไขทางวัตถุ แต่เกิดจากความกดดันบีบคั้นจากสภาวการณ์ปัญหาต่างๆ ทำให้คนต้องดิ้นรนขวนขวาย หาทางให้รอดพ้นไปด้วยการตัดสินใจที่ถูกต้อง การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เงื่อนไข (ศีล) และการดำเนินชีวิตตามครรลองคลองธรรม (ธรรม) ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลจากการสร้างวาทะกรรมใหม่ๆ การจุดประกายใหม่ ๆ ให้คนคิดดีและคิดเป็นอย่างต่อเนื่อง

การเกิดสังคมแห่งความรู้ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน ในอดีต กระบวนการสั่งสมความรู้อาจต้องใช้เวลา ค่อยเป็นค่อยไป สังคมไม่ตระหนักเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนกระทั่งถึงวันที่สังคมแห่งความรู้ได้เผยโฉมหน้าที่แท้จริงออกมา แต่หลายครั้งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความพลิกผัน ดังนั้นการรวมตัวของประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ นับเป็นโอกาสที่หาได้ยากยิ่ง ที่จะ

สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้เป็นสังคมแห่งความรู้ โดยเริ่มจากการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มจากจุดเล็กๆ ที่มีวัดและผู้นำชาวพุทธเป็นผู้จุดประกายความรู้ในประเทศต่าง ๆ ความรู้จะเชื่อมต่อกัน และกระจายต่อไปอย่างมีพลวัต

องค์ความรู้ที่แท้จริงและสร้างสรรค์จะต้องมีลักษณะสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

๑) มีประโยชน์ - สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง นำไปสู่การแก้ปัญหาที่ทำให้คนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อยเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ (ขุ.ธ. ๒๕/๘/๙) (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ๒๕๔๙)

๒) มีประสิทธิภาพ - สามารถถ่ายทอดต่อไปยังกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมได้ทั่วสากล ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ออกมาให้แก่กันได้นี้ เป็นสมรรถนะอันพิเศษและวิเศษของมนุษย์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๕๔) เรียกว่าเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรม

๓) มีพลัง - การสร้างสรรค์คือพลังที่สามารถเชื่อมโยงสังคมต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ทำให้คนช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมมือกัน

๔) มีจริยธรรม – แนวทางปฏิบัติทางสังคมของพระพุทธศาสนาที่อาศัยทั้งปัญญาและเมตตากำกับ

การเปิดเผยตัวของความรู้ใดๆ นั้นต้องให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วม (Participation) โดยสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่ทำให้คนเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการเรียนรู้ความจริง รู้จักสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง สามารถดำเนินชีวิตให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและกฎเกณฑ์ที่มี เรียนรู้จนเกิดความเชี่ยวชาญ

ความรู้ในความหมายทางเศรษฐศาสตร์จัดเป็นทั้งสินค้าปัจเจกชนและสินค้าสาธารณะ ที่ถูกจัดให้เป็นสินค้าปัจเจกชนเพราะความรู้ใดๆ นั้นเป็นสิ่งมีค่ามีราคา แม้จะถูกใช้ไป (เผยแพร่ออกไป) ความรู้ก็มิได้ลดค่าลง ลักษณะดังกล่าวนี้เองคือลักษณะของสินค้าสาธารณะ ความรู้จึงต่างกับเงินตรา แม้ว่าจะมีค่าเหมือนกัน แต่ความรู้ก็มิอาจถ่ายโอนให้กันได้ในทันทีเหมือนกับเงินตรา สังคมสร้างเงินขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน โดยมีกรรมสิทธิ์และสัญลักษณ์ที่สะท้อนมูลค่าไว้อย่างชัดเจน ขณะที่การค้นหาความรู้ต้องใช้เวลา และมีทักษะทางปัญญาเพียงพอที่จะเก็บเกี่ยวความรู้นั้นได้

การถ่ายทอดความรู้และการค้นหาความรู้อยู่ตลอดเวลาจะทำให้เกิดการพัฒนาความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดการเคลื่อนย้ายความรู้และการผลิตซ้ำ ความรู้จะแสดงตัวตนออกมาในพรมแดนที่กว้างขึ้น ทำให้ความรู้สามารถงอกเงยต่อไปอย่างไร้ขีดจำกัด ไม่อาจควบคุมได้ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้คือ "ต้นทาง" ที่สังคมจะสั่งสมความรู้ใหม่นั้นร่วมกันต่อไป

ในสังคมแห่งความรู้ ผู้คนมักยกย่องความรู้ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เพราะช่วยเพิ่มความสามารถในการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ความสามารถที่เพิ่มขึ้นและการสร้างนวัตกรรมทำให้ความรู้มีราคาแพงขึ้น ย้อนแย้งกับทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Curve) ของนีโอคลาสสิคที่กล่าวว่า เมื่อผลิตสินค้าและบริการมากๆ จะทำให้ราคาต่อหน่วยลดลง หากความรู้นั้นมีความสำคัญทางสังคมด้วยแล้วก็ยากที่จะกีดกันคนอื่นๆ ไม่ให้เข้าถึงความรู้ ความรู้จึงถูกจัดเป็นสินค้าส่วนรวม (Collective Commodity) ได้ด้วย

การค้นหานวัตกรรมปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยเปลี่ยนให้นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่เป็นสินค้าปัจเจกชนกลายเป็นสินค้าส่วนรวม สามารถถ่ายทอดความรู้ต่อไปในสังคมวงกว้าง หรือค้นคว้าต่อยอดต่อไป สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ให้ความสนใจคือ สังคมแห่งความรู้จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจแบบถอนรากถอนโคน (Radical transformation) ได้จริงหรือไม่

เพราะสินค้าที่ระบบเศรษฐกิจในสังคมแห่งการเรียนรู้สร้างขึ้นมาใหม่นี้คือความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก นั่นหมายความว่า การใช้ปัจจัยการผลิตทางกายภาพจะเปลี่ยนเป็นกระบวนการเพิ่มผลผลิตและการพัฒนาองค์กรใหม่ๆ ขึ้นมา กลไกหลักทางเศรษฐกิจของสังคมแห่งความรู้คือ การแลกเปลี่ยนสินค้าเชิงสัญลักษณ์ หรือการผลิตสินค้าจากฐานความรู้มากกว่าที่จะเน้นการผลิตสินค้าที่ใช้วัตถุดิบ การปรากฏขึ้นของกลไกใหม่นี้เองที่จะสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศได้อย่างแท้จริง

๖. เศรษฐกิจเพื่อมนุษย์ (Human Economy)

เศรษฐกิจเพื่อมนุษย์ตั้งอยู่บนแนวคิดในการพึ่งพาตนเอง ความสามารถในการพึ่งพาตนเองและการสร้างสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นจะทำให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจต่างๆ ไปได้ การพึ่งพาตนเองคือการรู้จักกินรู้จักใช้และรู้จักประหยัดที่จะทำให้คนบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจ แต่เท่านั้นก็ยังไม่พอ คนต้องรู้จักเอื้อประโยชน์ให้กับคนอื่นๆ ในสังคมด้วย ความหมายที่แท้จริงของเศรษฐกิจ

เพื่อมนุษย์จึงต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจเครื่องมือของเศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวันและกลไกทางสังคมควบคู่กันไป

เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวันชี้ว่า ในแต่ละวัน คนเราต้องทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ๔ ประการได้แก่

๑) ทำการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การศึกษาจะทำให้คนอยู่รอดได้ในสังคมแห่งความรู้ และการศึกษาที่ดีควรต้องศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อให้เกิดปัญญาที่แท้จริง

๒) คนต้องพึ่งพาตนเอง โดยพัฒนาความสามารถในการผลิต ตามหลักอิทธิบาทธรรม คือ ฉันทะ - ความพอใจ วิริยะ – ความเพียร จิตตะ – เอาใจใส่ และวิมังสา – ใช้ปัญญาไตร่ตรอง ควบคู่ไปกับการปรับลดความต้องการให้อยู่ในระดับที่พอเหมาะพอดี

๓) คนต้องช่วยพัฒนาสังคม โดยการสร้างความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร ตามหลักพรหมวิหารธรรม คือเจริญเมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขาให้เป็นอุปนิสัย และ

๔) คนในสังคมต้องดำรงชีวิตอย่างมีศีลธรรมตามหลักเบญจศีลและสัมมาอาชีวะเพื่อความอยู่ดีมีสุขอย่างแท้จริง (Spiritual Wellbeing)

ถึงแม้เป้าหมายของเศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวันและเป้าหมายทางสังคมจะแตกต่างกันออกไป แต่หลักธรรมจะช่วยทำให้เป้าหมายทั้งสองสอดคล้องกัน หลักธรรมซ่อนอยู่ในเนื้อในของวัฒนธรรมต่างๆ การรักษาวัฒนธรรมจึงถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ที่ช่วยพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละประเทศจะทำให้สังคมสามารถบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจและเป้าหมายทางสังคมได้ในระดับที่แตกต่างกัน

การพึ่งพาตนเองจึงไม่ใช่แนวคิดเชิงเดี่ยวที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจที่ทำให้คนรวมกันเป็นหนึ่งได้ แต่ต้องอาศัยความเข้าใจเศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวันและความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นรอบด้าน โดยเฉพาะบริบททางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศและวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจ แต่เท่านั้นก็ยังไม่พอที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่แท้จริงได้ หากคนยังไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในระบบเศรษฐกิจ

ดังนั้น สังคมจึงต้องพัฒนาเศรษฐกิจด้วยเศรษฐกิจเพื่อมนุษย์และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเปิดโอกาสให้คนและชุมชนออกมาแสดงตัวตนในพื้นที่เศรษฐกิจ มีการผลิตสินค้าและบริการในรูปของนวัตกรรมใหม่ๆ ที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ปรัชญาของเศรษฐกิจแบบพอเพียงจะเข้ามาพลิกฟื้นและต่อยอดระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่ถูกรุมเร้าด้วยปัญหานานาประการ ทั้งความไม่เป็นธรรมในสังคมและการทำลายสิ่งแวดล้อมขนานใหญ่

การคืนพื้นที่ทางเศรษฐกิจให้คนและชุมชนจะสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ให้คนผูกพันกันมากขึ้น (Public Engagement) ดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจตามกฎเกณฑ์ทางสังคมใหม่ ๆ มีการรักษาจารีตประเพณี และฟื้นระบบศีลธรรมจรรยาที่จะทำให้เกิดองค์กรทางเศรษฐกิจแบบต่างเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกัน ช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและรักษาสาธารณสมบัติของชาติเอาไว้ การเกื้อกูลกันจะทำให้พันธสัญญาต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นอีกต่อไป

การสร้างองค์กรทางเศรษฐกิจตามแนวทางเศรษฐกิจเพื่อมนุษย์จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะทำให้คนแสดงบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญแล้ว ยังช่วยทำให้สังคมรวมกันเป็นหนึ่งเดียวได้ ทำให้คนเห็นประโยชน์ของส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์สุขส่วนตัว และองค์กรทางเศรษฐกิจนี้เองที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจพัฒนาขึ้นมาในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของคนและสังคมอย่างแท้จริง

การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อมนุษย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ดำรงอยู่บนฐานคุณธรรมมิใช่เรื่องบังเอิญ หากแต่ต้องมีการขับเคลื่อนสังคมใน ๕ ด้านดังนี้

๑) มีการประยุกต์ใช้ธรรมะในชีวิตประจำวัน สังคมทุกระดับต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง เพื่อสร้างชุดทักษะที่จำเป็นในการพึ่งตนเอง

๒) การศึกษาต้องทำให้คนรู้จักตัวตนของตนเอง และมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ดีตามหลักทางสายกลาง เพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า

๓) เรียนรู้ที่จะอยู่ท่ามกลางปัญหาและการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเมื่อต้องก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นโอกาสในการเพิ่มพูนปัญญาและคุณธรรมของสังคมระหว่างประเทศสมาชิกด้วยกัน และเป็นโอกาสในการถ่ายทอดนวัตกรรมใหม่ๆ ระหว่างกัน

๔) สร้างระบบการแลกเปลี่ยนบนฐานคุณธรรมแทนการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ให้ความรู้และคุณธรรมไปชุบเลี้ยงองค์กรธุรกิจต่างๆ ให้เติบโตขึ้นมาอย่างสร้างสรรค์ และ

๕) เปิดโอกาสให้กับผู้นำทางเศรษฐกิจหน้าใหม่ โดยเฉพาะชุมชนและปัจเจกชนที่ดำรงชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เศรษฐกิจมีพลังแห่งการสร้างสรรค์

๗. พุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียง (Buddhist Sufficiency Philosophy)

"ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" คือตัวตนที่ซ่อนอยู่ในดินแดนอุษาคเนย์ เพราะคุณค่าทางสังคมของแนวคิดดังกล่าวเป็นที่ยอมรับและเข้าถึงได้ง่าย เนื่องจากอคติทางชนชั้นและฐานะถูกขัดเกลาออกไปด้วยหลักธรรมต่างๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้สร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของคน โดยถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตและสร้างสรรค์สังคมที่มีลักษณะเฉพาะ เครื่องมือเหล่านี้ต้องมีคุณสมบัติอันพิเศษจริงๆ และมีจุดเด่นที่แตกต่างกันจึงทำให้สังคมดำรงอยู่และสืบเนื่องต่อมาได้อย่างยาวนาน สิ่งที่น่าสนใจคือ เครื่องมือเหล่านี้ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตสมัยใหม่ด้วย หากนำออกมาปรากฏโฉมให้สังคมโลกได้เห็น นอกจากจะช่วยปลุกจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้มีสำนึกรักแผ่นดินเกิดแล้ว ยังสร้างความภูมิใจให้กับคนทั้งประเทศ (Collective National Pride) เพื่อพัฒนาต่อยอดต่อไป

แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้ชุมชนต่างๆ หันกลับมาทบทวนตัวเอง ค้นหาคุณค่าและเครื่องมือที่มีอยู่มาสร้างสรรค์ ทำให้คนช่วยเหลือเกื้อกูลกันและร่วมมือกัน กระทั่งเกิด "ความเป็นปึกแผ่นและการรวมเป็นหนึ่งของชุมชน" (Community Cohesion and Integration) ในการศึกษาพุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียงได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันเป็นกรอบแนวคิดหลัก โดยบูรณาการกับหลักพุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียงที่แสดงเงื่อนไขสำคัญ ๓ ประการในการสร้างความรู้และคุณธรรมทางเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ความอยู่ดีมีสุขและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ ๒ เงื่อนไขนั่นคือหลักความพอประมาณ หลักความมีเหตุผล และหลักการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก หลักการทั้ง ๓ นี้ต่างเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและดำรงอยู่ภายใต้ ๒ เงื่อนไข คือ ๑) ต้องมีความรู้และ ๒) ต้องมีคุณธรรม ความรู้และคุณธรรมจะทำให้คนหันกลับมาพึ่งตนเอง หลัก ๓ ประการ และ ๒ เงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง

จะทำให้คนดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องสมดุลในสังคมที่ยั่งยืนและรักษาธรรมชาติอันสมบูรณ์ที่เป็นความมั่นคงของมนุษย์เอาไว้ได้

เนื่องจากความรู้และคุณธรรมเป็นเงื่อนไขในการชี้ว่าพอเพียงหรือไม่ ดังนั้นในการศึกษาจึงได้ใช้กรอบของพุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียงเพื่ออธิบายกระบวนการสร้างความรู้และคุณธรรมทางเศรษฐกิจของสังคมต่างๆ ในสังคมแห่งความรู้

พุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียงเริ่มจากการเรียนรู้เพื่อพึ่งพาตนเองตามหลักความมีประโยชน์ไปสู่การสั่งสมความรู้และการประดิษฐ์คิดสร้างที่ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่ดีมีสุขตามหลักความมีประสิทธิภาพและพลังขององค์ความรู้ที่ทำให้คนอช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จนถึงการพัฒนาความสามารถไปสู่การแข่งขันในประชาคมอาเซียนและการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของประเทศตามหลักจริยธรรมที่จะทำให้คนเข้าถึงองค์ความรู้ที่แท้จริงได้

แนวคิดของพุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียงแบ่งออกเป็น ๓ เงื่อนไข ดังนี้

๑) การเรียนรู้จนเชี่ยวชาญเพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยการเจริญ "สุตมยปัญญา"

องค์ความรู้ที่แท้จริงและสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นเมื่อคนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วม มีการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ ทำให้คนเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการเรียนรู้ความจริง รู้จักสรรพสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง สามารถดำเนินชีวิตให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและกฎเกณฑ์ที่มี เรียนรู้จนเกิดความเชี่ยวชาญ สามารถพึ่งตนเองได้ด้วย "สุตมยปัญญา" ที่เจริญขึ้นมาในตน

๒) การสั่งสมความรู้และการประดิษฐ์คิดสร้างจากการเจริญ "จินตามยปัญญา" ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน

การสั่งสมความรู้จนคนสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข (อยู่ดีมีสุข) ในระบบเศรษฐกิจได้ต้องหมั่นเจริญ "จินตามยปัญญา" โดยการคิดอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) เพื่อสร้างองค์ความรู้ของสังคม มีการตีความความรู้ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการคิดอย่างถูกวิธี (อปายมนสิการ) คิดอย่างมีระเบียบ (ปตมนสิการ) คิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) และคิดเป็นกุศล (อุปปาทมนสิการ) การสั่งสมประสบการณ์และความรู้จนเกิด "จินตามยปัญญา" มิได้ช่วยทำให้คนพึ่งตนเองได้เท่านั้น แต่ยังทำให้ระบบเศรษฐกิจปรับไปสู่ระบบเศรษฐกิจแห่งการพึ่งพาอาศัยกันในที่สุด

๓) ปัญญาด้านคุณธรรม หรือ “ภาวนามยปัญญา” จะช่วยเพิ่มความสามารถทางการแข่งขันในประชาคมอาเซียนและสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

เมื่อการแข่งขันกลายเป็นเงื่อนไขในการเตรียมรับมือกับสิ่งท้าทายทางเศรษฐกิจและภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่กำลังจะมาถึงหลังการรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียน ดังนั้นต้องเจริญ “ภาวนามย-ปัญญา” หรือ “ปัญญาที่นำไปสู่คุณธรรม” ที่จะทำให้คนสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ “ภาวนามยปัญญา” นั้นมีสติปัญญาและความเพียรเป็นพื้นฐาน คุณธรรมเหล่านี้จะทำให้ความรู้ต่างๆ เชื่อมโยงเข้าหากัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงความรู้กับท้องถิ่น ที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริงและมีประสิทธิผล ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีความเข้มแข็งและชุมชนมีความพร้อมที่จะแข่งขันมากขึ้น

รูปที่ ๓ พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: พระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พฺรหฺมรํสี), ดร., ๒๕๕๖.

รูปที่ ๓ แสดงแนวคิดพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงใน ๓ หลักการ ๓ เงื่อนไข ได้แก่ หลักความพอประมาณ หลักความมีเหตุผล และหลักการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยมีเงื่อนไขที่ ๑ คือต้องเรียนรู้จนเชี่ยวชาญเพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยการเจริญ "สุตมยปัญญา" เงื่อนไขที่ ๒ มีการสั่งสมความรู้และการประดิษฐ์คิดสร้างจากการเจริญ "จินตามยปัญญา" กระทั่งเกิดระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน และเงื่อนไขที่ ๓ มีการพัฒนาปัญญาด้านคุณธรรม หรือ "ภาวนามยปัญญา" เพื่อเพิ่มความสามารถทางการแข่งขันในประชาคมอาเซียน และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

องค์ความรู้เรื่องพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นองค์ความรู้ที่แท้จริงของประชาคมอาเซียนและเป็น "ต้นทาง" ที่สังคมเริ่มสั่งสมความรู้ใหม่ร่วมกัน เพื่อขยายพรมแดนแห่งความรู้ความเข้าใจในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กว้างไกลต่อไป

๘. การขับเคลื่อนพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกระแสอาเซียน

พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะถูกขับเคลื่อนผ่าน ๖ สถาบันหลักของสังคมที่จะมีบทบาทสำคัญในกระแสอาเซียน ดังต่อไปนี้

๘.๑ สถาบันการศึกษาของสงฆ์

สถาบันการศึกษาของสงฆ์ในประเทศต่างๆ จะมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกระแสอาเซียน โดยเป็นผู้นำการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และคุณธรรมระหว่างประเทศ ทำหน้าที่รวบรวมความรู้และสร้างความรู้ให้มีคุณลักษณะครบทั้ง ๓ ประการได้แก่

๑) จัดวางองค์ความรู้พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเหมาะสมเพื่อให้คนในสังคมสามารถเข้าถึงความรู้นั้นได้ และมีความรอบรู้ข้อมูลที่อยู่ในแหล่งต่างๆ

๒) ตีความความรู้เรื่องพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ)

๓) เชื่อมโยงความรู้กับท้องถิ่น ให้ความรู้เรื่องพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนำไปปฏิบัติได้จริงและมีประสิทธิผล สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เป็นความรอบรู้ที่เกิดโดยประสบการณ์จากการลงมือทำจริง

การที่สถาบันการศึกษาของสงฆ์ต้องทำหน้าที่เชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน และแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างประเทศนั้น เหมือนดังมีลิ่มสลัก (รถสฺสาณีว

ยายโต) คอยตรึงส่วนประกอบต่างๆ ของรถม้า ลิ่มสลักในการขับเคลื่อนเรื่องพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกระแสอาเซียนคือองค์ความรู้ วัฒนธรรมและนวัตกรรมชีวิตที่คอยเชื่อมประสานสังคม โดยมีวัดและผู้นำชาวพุทธในประเทศต่างๆ ช่วยจุดประกายความรู้อยู่ตลอดเวลา จนความรู้เชื่อมหากันในที่สุด และกระจายต่อไปอย่างมีพลวัตสู่ชุมชนต่างๆ ของประชาคมอาเซียน

๘.๒ วัด

ลักษณะสำคัญของวัดคือมีสังคหวัตถุ ๔ ประการ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยาและสมานัตตตา[5] ที่จะช่วยสร้างประโยชน์สุขให้กับคนและสังคม การสร้างประโยชน์สุขจะช่วยป้องกันความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ สังคหวัตถุ ๔ ประการเป็นองค์ธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องการสงเคราะห์ โดยเฉพาะอัตถจริยาที่ทำให้เกิดการสร้างประโยชน์สุขและสร้างความสามัคคีโดยร่วมกันทำงานสงเคราะห์ หรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ อันเป็นเนื้อในที่ซ่อนในวัฒนธรรมของชาวพุทธ

ธรรมทานและสมานัตตตา (การไม่ทอดทิ้งกัน) ยังช่วยสร้างการมีส่วนร่วม (Participation) ในการเรียนรู้ ทำให้คนได้เรียนรู้ความจริง รู้จักสรรพสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง สามารถดำเนินชีวิตให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและกฎเกณฑ์ที่มี จนเชี่ยวชาญในที่สุด

งานบุญประเพณีและการเฉลิมฉลองต่างๆ คือเครื่องมือที่วัดใช้ส่งเสริมคุณธรรมให้เป็นวิถีของสังคม ที่ทำให้เกิดประโยชน์สุขทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

๘.๓ ชุมชน

ชุมชนคือผู้สั่งสมความรู้เรื่องพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ ความรู้เติบโตและขยายตัวไปทั้งในระดับเล็กๆ เพื่อดำเนินชีวิตประจำวัน โดยเป็นการเรียนรู้ของคนแต่ละคน และระดับใหญ่ๆ เพื่อการดำเนินงานขององค์กรที่กำลังต่อสู้ท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรง

ความรู้ที่ถูกสั่งสมมานานจะก่อให้เกิดพฤติกรรมการพึ่งพาตัวเอง (แนวปฏิบัติที่ดี) ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ สิ่งเหล่านี้คือกลไกในการสร้างอุปทานสินค้าป้อนให้กับระบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะใช้เป็นเครื่องมือแห่งการอยู่รอด

---

[5] ทานหรือการให้นั้นมีทั้งอามิสทาน การให้สิ่งของ วิทยาทาน (ธรรมทาน) การให้คำแนะนำ และอภัยทาน การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงานหรือเมื่อล่วงเกินกัน ปิยวาจาคือการพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน อัตถจริยาคือการสงเคราะห์คน และสมานัตตตาคือการไม่ทอดทิ้ง วางตัวสม่ำเสมอ

ในโลกสมัยใหม่ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจไปสู่สังคมแห่งความรู้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในกระแสอาเซียนได้ต่อไป

ตารางที่ ๑ แนวปฏิบัติที่ดีตามแนวพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่	มิติแห่งความพอเพียง	พฤติกรรมการพึ่งพาตัวเอง	ธรรมะเพื่อความพอเพียง
๑	การค้าและการลงทุน	● ดำเนินธุรกิจตามหลักของสัมมาอาชีวะ เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น	● สัมมาอาชีวะ
		● สินค้าต้องเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ช่วยสร้างเสริมสุขภาพพลานามัย	● อนวัชชพละ
		● รูปแบบการลงทุนในระดับที่พอเหมาะพอดี พัฒนาเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ	● มัชฌิมาปฏิปทา
		● ดำเนินธุรกรรมทางการค้าด้วยความระมัดระวัง	● สติและปัญญา
		● การสะสมทรัพย์สินและครอบครองกรรมสิทธิ์ไม่ใช่สิ่งสำคัญของชีวิต สิ่งสำคัญคือจะใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดนั้นอย่างไรเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมสูงสุด	● ประโยชน์สุข ● ปฏิจจสมุปบาท
๒	ทุนทางสังคม	● ความสุจริตหรือมีความซื่อสัตย์และหิริโอตตัปปะ จะช่วยลดต้นทุนทางธุรกรรมลงในการผลิต ● จริยธรรมและการแบ่งปัน	● หิริโอตตัปปะ
๓	การเพิ่มผลผลิต	● การทำงานแบบร่วมมือกัน ● การพัฒนาสินค้า	● ความสามัคคี ● พรหมวิหารธรรม
๔	การบริโภค	● การบริโภคอย่างมีความหมาย นำไปสู่การพัฒนาคนและการเจริญสติปัญญา การพิจารณากาย ใจ จิตและธรรมจะทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ● เลือกบริโภคตามประโยชน์ในการใช้งานอย่างแท้จริง เน้นคุณภาพและความทนทานของสินค้า	● ความสมถะ

๘.๔ ปราชญ์ชุมชน

สิ่งที่เดินทางข้ามกาลเวลาจากอดีตอันรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบันคือ คุณธรรมที่ซุกซ่อนอยู่ในวิถีชีวิตคน อันเป็นเนื้อในของระบบเศรษฐกิจ ทำให้คนสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ การพัฒนาความสามารถของคนหลายชั่วอายุคน โดยเรียนรู้ที่ปรับตัวให้เข้ากับกลไกทางเศรษฐกิจทำให้คนรู้จักการแบ่งปัน สานสัมพันธ์และสร้างสรรค์สังคม พลังในการแบ่งปันและสร้างสรรค์นี้เองที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนดีขึ้นและช่วยยกระดับฐานะจิตใจให้สูงขึ้น

สังคมที่ใช้ระบบเศรษฐกิจบนแนวคิดพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะสร้างต้นแบบที่ดีในการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ในแง่การผลิตนั้น วิริยะหรือความขยันเป็นเทคโนโลยีในตัวคนที่สามารถทำให้ต้นทุนสินค้าต่ำลง ความขยันและอดทนจะเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มผลิตภาพของระบบเศรษฐกิจ โดยคนเรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงและแรงกดดันต่างๆ ได้ดี

ปราชญ์ยังเป็นต้นแบบในการบริโภคอย่างมีสติ การบริโภคเป็นสิ่งที่ใช้ขับเคลื่อนสังคมสมัยใหม่ที่ผู้คนมีอิสรภาพในการเลือกซื้อสินค้าและบริการ (Freedom of Choices) มากขึ้น การบริโภคจึงกระตุ้นให้ภาคการผลิตและธุรกิจโฆษณาเติบโตขึ้นมา ขณะที่ปัญหาวิกฤตอาหารก็ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ในยุคที่โลกกำลังต้องการสมดุลใหม่เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตทางด้านอาหาร "การบริโภคอย่างมีความหมาย" จึงควรเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต นั่นคือความสุขที่แท้จริง ความสุขที่ไม่มีการเสพเสวยใดๆ ไร้ทุกข์อย่างสิ้นเชิง ดับความรู้สึกทำให้คนไม่ต้องดิ้นรนแสวงหา

ทั้งนี้เพราะอาหาร หรือ "หรธาตุ" นำมา ซึ่งสุขเวทนา หรือความอร่อยที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สุขเวทนานี่เองที่เป็นเหตุให้คนต้องดิ้นรนแสวงหาวัตถุภายนอก แท้จริงแล้วอาหารไม่ใช่แค่ของกินแต่อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ นั่นคือเป็นยารักษาโรค เพราะโรคที่ร้ายแรงที่สุดของมนุษย์คือความหิว เนื้อแท้ของการบริโภคอาหารก็เพื่อทำให้กายมีแรงดำรงชีวิตอยู่ บำบัดเวทนาเก่า แต่ต้องไม่ทำให้เกิดเวทนาใหม่ เช่นความอร่อย หรือความสุนทรีย์ซึ่งเป็นส่วนเกินของชีวิต

๘.๕ สังคม

พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนและให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยต้องเกิดจากเงื่อนไขใน ๕ ด้านดังนี้

๑) การพึ่งพาตนเองได้ในระดับครัวเรือน

๒) การแลกเปลี่ยนภายในและระหว่างชุมชน

๓) การกระจายสินค้าไปสู่สังคมระดับต่างๆ

๔) การแลกเปลี่ยนสินค้าได้อย่างเสรี

๕) การบริหารจัดการกับระบบตลาดที่ซับซ้อนและปัญหาทางเศรษฐกิจต่างๆ ได้ดี

ความมีประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจบนแนวคิดพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงต่างออกไปจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยเป็นเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิต การเชื่อมโยงคนต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อสร้างความสามัคคี เห็นคุณค่าของน้ำใจมากกว่ากำไร มีการค้าขายอย่างยุติธรรมและดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยความสงบสุข

ระบบเศรษฐกิจบนแนวคิดพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงมิได้มุ่งแสวงหาทรัพย์สินเพื่อความมั่นคั่งทางเศรษฐกิจ (Wealth Accumulation) เป็นหลัก แต่เป็นการสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างกระตือรือร้น สร้างปัญญาด้วยการประหยัด สามารถทำงานอย่างสอดคล้องกันกับผู้อื่นและอยู่อย่างกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๘.๖ วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม

โลกในศตวรรษที่ ๒๑ ได้ตอกย้ำความจริงที่ว่า ความอยู่รอดของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สิ่งแวดล้อมยังเป็นฐานทรัพยากรที่มีคุณค่าในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของทุกประเทศในประชาคมอาเซียน สิ่งแวดล้อมเป็นทั้งทรัพย์สิน ความมั่นคงทางอาหาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่างๆ ยารักษาโรคที่สำคัญและแหล่งรวมวัฒนธรรมต่างๆ

การเปลี่ยนระบบความคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยให้พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืนในพื้นที่เปราะบาง อาทิเช่น ป่าต้นน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ ป่าโกงกางและระบบนิเวศวิทยาทางทะเล คือจุดเริ่มต้นของการศึกษาเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นวัฒนธรรมใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่จะกลายเป็นความรู้กระแสหลักของประชาคมอาเซียนต่อไป

ความรอบรู้ในเรื่องวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม หมายรวมถึง องค์ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพที่เกิดโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้ทำขึ้น เพื่อการถนอมรักษาให้คงสภาพอยู่ และให้เจริญเติบโตงอกงาม เกื้อกูลซึ่งกันและกัน และเกื้อกูลต่อโลก นอกจากนี้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมยังช่วยทำให้มนุษย์สามารถรับมือกับภัยพิบัติต่างๆ และพบความสุขที่แท้จริง ด้วยการสร้างการเรียนรู้ที่เข้าถึงธรรมชาติ กระทั่งเกิดความรู้ความเห็นจากการปฏิบัติ และมองเห็นความหมายในความคิดของตน

การศึกษาโดยการปฏิบัติเพื่อทำความรู้จักกับสภาพแวดล้อมรอบตัวและโลกของธรรมชาติ ทำให้เข้าใจถึงวิวัฒนาการของสรรพสิ่ง กลไกธรรมชาติ (การหมุนเวียนและแลกเปลี่ยนพลังงาน หรือการเกิดดับในทางธรรม) และองค์ความรู้ทางด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูที่ซ่อนอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี คติ ความเชื่อต่างๆ เกิดเป็นความดีงามหรือคุณธรรมและจริยธรรมที่จะนำพาผู้คนให้เข้าถึงพลังแห่งธรรมชาติ

การสร้างองค์ความรู้ใหม่ จะต้องเป็นการเรียนรู้สู่ความจริงแท้ โดยเรียนรู้ผ่านจิตของมนุษย์เพื่อเข้าถึงพลังงานใหม่ที่ยังไม่ถูกค้นพบ หรือปัญญา ที่จะสร้างแรงบันดาลใจและความสุขที่แท้จริง

๙. บทสรุป

การศึกษาระบบคุณธรรมทางเศรษฐกิจแสดงให้เห็นว่า พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกำลังถูกขับเคลื่อนเปลี่ยนผ่านแนวคิดสำคัญทั้ง ๔ ด้านที่อยู่ในกระแสสังคมปัจจุบัน ได้แก่ พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจฐานความรู้ เศรษฐกิจเพื่อมนุษย์และพุทธปรัชญาเรื่องความพอเพียง ผลการศึกษายืนยันว่าระบบคุณธรรมมีตัวตนอยู่ในระบบเศรษฐกิจจริงและยังช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นได้

การนำหลักพุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติโดยขับเคลื่อนผ่าน ๖ สถาบันหลักของสังคมที่จะมีบทบาทสำคัญในกระแสอาเซียน ทั้งสถาบันการศึกษาของสงฆ์ วัด ชุมชน ปราชญ์ชุมชน สังคมและวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม จะทำให้ระบบคุณธรรมกลับมาเป็นเงื่อนไขสำคัญของระบบเศรษฐกิจ เริ่มจากเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน การขับเคลื่อนผ่านสถาบันทั้ง ๖ ยังทำให้เกิดกลไกใหม่ๆ ในการแบ่งปัน สานสัมพันธ์และสร้างสรรค์สังคมให้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างเสมอภาคกัน

กลไกใหม่ ๆ ที่จะค้ำจุนระบบเศรษฐกิจในกระแสอาเซียนและเอเชียได้นั้น ประกอบด้วย ๓ กลไกสำคัญ คือ (๑) การสร้างสรรค์นวัตกรรม โดยดึงเอาวิริยะหรือความขยันที่เป็นเทคโนโลยีในตัวคนออกมาเพื่อการพึ่งพาตนเองและเพิ่มผลิตภาพของระบบเศรษฐกิจ นวัตกรรมยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมความรู้และวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียน การสร้างสรรค์นวัตกรรมยังเป็นฐานรองรับเศรษฐกิจนวัตกรรม (Innovation Economy) ที่กำลังปรากฏตัวขึ้นและจะเปลี่ยนโฉมหน้าเศรษฐกิจโลกอย่างสิ้นเชิง (๒) การถ่ายทอดความรู้ สถาบันการศึกษาของสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความรู้พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับท้องถิ่น ทำให้ความรู้ถูกนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงและมีประสิทธิผล สามารถรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงได้ (๓) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยให้พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืนในพื้นที่เปราะบาง สร้างการเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและจิตของมนุษย์ ที่จะนำพาผู้คนให้เข้าถึงพลังแห่งธรรมชาติและเข้าถึงพลังงานใหม่ที่ยังไม่ถูกค้นพบ หรือพุทธิปัญญา

พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นองค์ความรู้ที่แท้จริงของประชาคมอาเซียน ที่มีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและหลอมรวมให้ประชาคมอาเซียนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

กรมอาเซียน กระทรวงต่างประเทศ. ในวารสารดำรงราชานุภาพ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔๕ ประจำเดือน ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕.

คณะกรรมการ IUCN ประเทศไทย. **การฟื้นฟูภูมินิเวศป่าไม้ กรณีการศึกษาจากภูเขาถึงทะเล.** กรุงเทพมหานคร, ประเทศไทย, ๒๐๑๐.

ปุณวัสส์ กิตติมานนท์. **การศึกษาวิเคราะห์ปาณาติบาตในเซลล์มนุษย์และตัวอ่อนมนุษย์.** ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ชุตินฺธโร). **วิชาศาสนา.** จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานวันจำนงค์ ทองประเสริฐ ครั้งที่ ๑๑ อายุวัฒนมงคล ครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **นักวิชาการ เทศ-ไทย หาความรู้ให้แน่ ใช่แค่คิดเอา.** กรุงเทพ-มหานคร: เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๕๔.

พระพรหมบัณฑิต (พระธรรมโกศาจารย์) (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.**บทบาทพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์: ใช่หรือมิใช่? พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ.** รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ๑๒ - ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔ ประเทศไทย, ๒๕๕๔.

พระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พฺรหฺมรํสี), ดร. **โโครงการการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรพุทธอาเซียนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ผ่านการบูรณาการความรู้เรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยและกลุ่มประเทศ CLMV.** สนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย. เอกสารประกอบการบรรยาย, ๒๕๕๖.

อภิชัย พันธเสน. **เหลียวหลังเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในทศวรรษหน้า (๒๕๕๖-๒๕๖๕).** สำนักงานกองทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพ: บริษัท วิกิ จำกัด, ๒๕๕๕.

Apichai Puntasen.Buddhist Economics. Evolution, Theories and Its Application to Various Economic Subjects. The Chulalongkorn Journal of Buddhist Studies, Special Issue One. Published by Center for Buddhist Studies, Chulalongkorn University, 2008.

George Ritzer and Barry Smart. Handbook of Social Theory. London: SAGE Publications Ltd.

Professor Dr. Phra Brahmapundit (Phra Dhammakosajarn) (Prayoon Mererk), 2008. Buddhist Morality. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press., 2009.